

ne modele poduzeća (paritetsko, laburističko i slično, 228–273). U sedmom i posljednjem poglavlju iznosi katoličku društvenu nauku, ono što ljudi očekuju od katoličke društvene nauke i što im ona nudi. U tom okviru iznosi i tumači tri tipa katoličke društvene nauke (274–306). Na kraju djela pisac donosi i izobilnu literaturu o pitanju rada i katoličke društvene nauke. Vrlo je korisno i predmetno kazalo (vrlo razrađeno) na kraju knjige (309–314).

Zajedno s knjigom *Sinn und Zukunft der Arbeit* ova knjiga može poslužiti studentima i onima koji se zanimaju za katoličku društvenu nauku kao polazište za studij katoličke društvene nauke.

A. Klenovac HUMSKI

WOLFGANG KLEIN-WERNER KRÄMER, SINN UND ZUKUNFT DER ARBEIT. Konsequenzen aus Laborem exercens. Niz: Arbeiterbewegung und Kirche 4, Mathias-Grünwald Verlag Mainz 1982, stranica 637.

Papina enciklika *Laborem exercens* izazvala je živu diskusiju unutar i izvan Crkve. S jedne strane iznenadila je jasnoća etičkog gledišta: rad pripada čovjekovoj egzistenciji, on se ne može stoga promatrati samo kao privredna vrednota (u kapitalu i u tehnici). Prava i interesi radnika su ispred interesa kapitala. S druge strane, u dokumentu se ide za tim da se to vlastito gledište i vlastita praksa uskladi s etičkim postulatima.

Knjiga predstavlja zbornik radova, u kojima se obrađuju pojedina pitanja iz Papine enciklike LE. Osmišljavaju rad i njegovu vrijednost, raspravljaju o pitanju žene u odnosu na rad, pitanju stranaca, problemima naše suvremene tehnologije i zaštiti okoline. Idu za tim da rad učine ljudskijim u budućnosti.

U knjizi ima 13 radova. Vrijedno ih je nabrojati: 1) Čovjek kao subjekt rada (W. Kerber SJ, str. 18–26); 2) Za ljudskiji i pravedniji poredak rada (J. Schasching SJ, 27–35); 3) Upotreba biblijskih tekstova o radu u enciklici LE (J. Ebach, 36–47); 4) Enciklika LE u svjetlu političke teologije (48–58); 5) Enciklika ipak antikapitalistička? O tome kako treba shvatiti katoličku društvenu nauku poslije LE (H. Ludwig, 59–71); 6) Raditi za ljudskiji

svijet, Teologija rada u LE (W. Klein, 72–84); 7) Društvena odrednica ljudskog rada (F. Hengsbach SJ, 85–99); 8) Ženin rad u obitelji i u njezinu zvanju (U. Knapp i S. Metz-Göckel, 100–117); 9) Pravo na rad (B. Kuppler SJ, 118–130); 10) Podjela rada na individualno vrijeme (B. Teriet, 131–148); 11) Problematično prosuđivanje društveno nužnog rada (H. Hoefnagels SJ, 149–160); 12) Suodlučivanje prema LE (O. von Nell-Breuning SJ, 161–165) i 13) Suodlučivanje radničke organizacije po djelomično autonomnim grupama u novijim oblicima aktivnog sudjelovanja (str. 166–188).

Danas, kad se po radu mnogo raspravlja i unutar naše Crkve, ova će knjiga izvrsno doći ne samo studentima teologije (njima prije svega), nego i svim onima koji prate društvena gibanja i gledanje Crkve prema tim društvenim gibanjima. Knjiga zapravo predstavlja komentar enciklike LE pa je stoga preporučamo svima koji se ne samo praktično nego i teoretski zanimaju za rad.

A. Klenovac HUMSKI

WOLF DIETRICH BEHSCHNITZ, NATIONALISMUS BEI SERBEN UND KROATEN 1830–1914. Südosteuropäische Arbeiten, Band 74. Izdanje Südost-Institut München. Verlag R. Oldenbourg, München 1980. Stranica 423.

Knjiga *Nationalismus bei Serben und Kroaten* je prerađena doktorska disertacija WOLFA D. BESCHNITZA koja je još 1976. godine objavljena u Kölnu. Obraduje vrlo delikatno pitanje, pitanje nacionalizma kod Srba i Hrvata, pitanje koje je tako bolno razdvajalo narode u II. svjetskom ratu i zbog kojega su pali mnogobrojni ljudski životi. Pisac ide u korijene tog pitanja, u sredinu 19. stoljeća kada se zbivaju nacionalna buđenja južnih Slavena na Balkanu. U uvodu (str. 7–16) iznosi cilj svojeg pothvata i važnost nacionalnog pitanja Srba i Hrvata, kao i sadašnji kontekst tog pitanja u poslijeratnoj jugoslavenskoj državi. Pokazuje pojedine etape političkog razvoja nacionalnog pitanja od 1945. do 1972. godine u kojima se očituju razna strujanja (unitarizam, liberalizam, decentralizam, demokratski centralizam itd.). Kroz sve te etape nacional-

no se pitanje detabuiziralo (vrhunac te detabuizacije bijaše u Hrvatskoj 1971. godine).

Knjiga je podijeljena na šest dijelova.

U I. dijelu (str. 17–21) pisac objašnjava problematiku istraživanja južnoslavenskog nacionalizma. Zaustavlja se osobito na predratnim autorima koji su istraživali problem nacionalnog pitanja Hrvata i Srba do I. svjetskog rata.

U II. dijelu (str. 22–43) obrađuje pretpostavke nacionalizma kod Hrvata i Srba. Najprije iznosi temeljne čimbenike povijesnih razlika Hrvata i Srba, zatim pokazuje politički i državopravni razvoj srpstva po svršetku srednjovjekovne Srbije. Osobitu pozornost poklanja socijalnoj i privrednoj strukturi Srbije u 19. stoljeću i na početku 20. stoljeća. Nakon obrade povijesno-socioloških uvjeta Srbije, pažnju poklanja Hrvatskoj. Prikazuje politički i državopravni razvoj hrvatstva kakvo je postojalo u okviru Habsburške Monarhije. Ono što je pokazao za Srbiju, to je pokazao socijalnu i privrednu strukturu Hrvatske u 19. stoljeću i na početku 20. stoljeća. Pri svršetku ovog II. dijela prikazuje demografske, etničke i konfesionalne odnose na područjima koja su nastavali Srbi i Hrvati u 19. stoljeću (do 1914. godine), te ukratko reče nešto i o pokretima ideološkog nacionalizma kod Hrvata i Srba.

U III. dijelu (str. 44–53) govori se o tipologijama nacionalizma kod Srba i Hrvata: serbizam, kroatizam, velikosrpstvo, velikohrvatstvo, panserbizam, pankroatizam, jugoslavenstvo, unitarističko jugoslavenstvo, integralno jugoslavenstvo.

U IV. dijelu (str. 54–132) analizira se u detalje nacionalizam kod Srba. Iznose se nazori Ilije Garašanina, Vuka Karadžića, Svetozara Miletića i Svetozara Markovića. U tom kontekstu govori se odmah na početku ovog poglavlja o jeziku Srba i Hrvata po kojem se, prema autoru, ne može – ili može vrlo teško – razlikovati Srbe i Hrvate.

U V. dijelu govori se vrlo opširno o nacionalizmu kod Hrvata (str. 133–230). Pisac počinje izlaganjem hrvatskog narodnog prepoda, ilirizma, a nastavlja analiziranjem dviju najznačajnijih ličnosti za razvoj hrvatskog nacionalnog pitanja, Josipa Jurja Strossmayera i Franje Račkog. Dakako, posebno poglavlje pisac posvećuje djelu ideologa hrvatskog nacionalizma Ante Starčevića. Taj dio zaključuje analiziranjem stavova Socijaldemokratske

stranke Hrvatske i Slavonije i vrlo dobrim prikazom Hrvatske nacionalističke omladine. Knjigu završava sržnim i vrlo konciznim zaključcima o pitanju nacionalizma kod Srba i Hrvata (str. 231–246). Knjiga ima vrlo opsežne i informativne bilješke (str. 247–383) te popis literature (str. 384–415).

Adalbert REBIĆ

MIHAIL ARRANC SJ., KAK MOLILIS BOGU DREVNIJE VIZANTINCI. Sutočnii krug bogoslužjenja po drevnim spisak vizantinskog evhologija (Dissertacija). Izdanje Leningradskaja duhovnaja akademija, Leningrad 1979. Stranica 309.

Miguel Arranc, profesor Papinskog orijentalnog instituta u Rimu, doktorirao je s temom bizantinskog eukologija. On je inače poznat i na Zapadu i na Istoku, konkretno u Ruskoj pravoslavnoj crkvi, kao vrsni istraživač pravoslavnog bogoslužja. Kapitalno je djelo oca Arranca *Le Typicon du monastere du Saint-Sauveur à Messine; Codex Messinensis Gr. 115, AD 1131 – Introduction, texte critique et notes* (Orientalia Analecta Christiana vol. 185, Rim 1969). Tim svojim djelom nastavio je životno djelo ruskog istraživača istočne liturgije prof. A. A. Dmitrijevskog koji je godine 1895. u Kijevu objelodanio djelo *Typika*. Miguel Arranc, potaknut radom profesora Dmitrijevskog, objelodanio je arhiv profesora Dmitrijevskog pohranjen inače u državnoj biblioteci u Lenjingu (objelodanjeno pod naslovom *Les archives de Dmitrijevsky dans la bibliotheque d'Etat de Leningrad*, OCP vo. 40, fasc. I, Rim 1974). Taj životni pothvat oca Arranca i njegova kompetencija na području istočne liturgije ponukala je izdavače Lenjingradske duhovne akademije da na ruskom jeziku objelodane njegovo djelo *Kak molilis Bogu drevnije Vizantinci*. To je prijevod Arrancove disertacije na temelju koje je postigao doktorat na Duhovnoj lenjingradskoj akademiji godine 1975.

Rusko izdanje predstavlja objelodanjene Arrancove radove *Les prières sacerdotales des vèpres Byzantines* (OCP vol. 37/1971), *Les prières presbyterales des matines byzantines* (OCP 37 fasc. 2/1971), drugi dio: rukopisi